

Siyasal Sistem veya Rejim Sorunsalı: Rejimlere Dair Yaklaşımlar ve Tanımlamalar Üzerine Bir Değerlendirme

Yakup KARAKUŞ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi

lect.karakus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1007-1705>

Makale Başvuru Tarihi: 04.09.2024

Makale Kabul Tarihi : 07.10.2024

Makale Yayın Tarihi : 25.10.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.13958496

Anahtar Kelimeler:

Demokrasi,
Otoriter, Totaliter,
Siyasal Rejimler

Özet

Bir sistem, onu oluşturan tüm parametrelerle tanımlanabileceği gibi karşılaştırmalarda spesifik olarak onu farklılaştıran ve öne çıkaran özellikleri ile de tanımlanabilir. Antik Yunan'dan günümüze hala tartışılabilir özellikler ihtiva eden siyasal sistem veya siyasal rejim kavramlarına yüklenen anlayış; önemli yaklaşımları ve tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Gözleme dayalı ve düşünsel perspektifler doğrultusunda şekillenen yaklaşımlar, geçmişten bugüne siyasal sistem ve rejim olgusunu, modellemeleri hatta adlandırma sorunsalını da canlı tutmaktadır. Sistem ve rejim tartışmaları doğrultusunda esas alınan kriterler, ilkesel ve karşılaştırmalı siyaset ekseninde modellenerek genişlemektedir. Aslında modern devletlerin ortaya çıkması ile beraber belirginleşen siyasal modeller, birçok düşünür tarafından tetkik edilmiştir. Siyasal rejimler, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokratik, otoriter ve totaliter rejimler olarak tasnif edilmesine veya sınıflandırılmasına rağmen tartışmalı bir alan oluşturmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda, sosyal bilimcilerin söz konusu rejimlere dair niteliksel ve betimsel tam bir mutabakat sağlayamadıklarını da belirtmek olanaklıdır. Bu çalışmada, öncelikle siyasal sistem (rejim) anlayışı ile demokrasi modellemesi çerçevesinde demokratik rejimlere istinaden başkanlık rejimi ve alt başlıklarla tasnif edilen rejimler değerlendirilecektir. Akabinde otoriter ve totaliter rejimlerin nitelikleri doğrultusunda pratik veriler ve teorik tartışmalardan yola çıkılarak farklılık(lar), "Juan José Linz" başta olmak üzere önemli yaklaşımlar üzerinden anlaşılmalı ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

The Problematic of Political System or Regime: An Evaluation of Approaches and Definitions Regarding Regimes

Keywords:

Democracy,
Authoritarian,
Totalitarian,
Political Regimes

Abstract

A system can be defined by all the parameters that make it up, or it can be defined specifically by the features that differentiate and highlight it in comparisons. The understanding attributed to the concepts of political system or political regime, which still contain debatable features from Ancient Greece to the present day, brings with it important approaches and discussions. Approaches shaped in line with observation-based and intellectual perspectives keep the political system and regime phenomenon, modeling and even the naming problem alive from past to present. The criteria taken as basis in the system and regime discussions are expanded by being modeled on the axis of principle and comparative politics. In fact, the political models that became evident with the emergence of modern states have been examined by many thinkers. Political regimes continue to constitute a controversial area, despite being classified or classified as democratic, authoritarian and totalitarian regimes, especially after the Second World War. In this regard, it is possible to state that social scientists cannot reach a complete qualitative and descriptive agreement regarding the regimes in question. In this study, primarily the presidential regime and the regimes classified under subheadings will be evaluated within the framework of political system (regime) understanding and democracy modeling. Subsequently, based on practical data and theoretical discussions in line with the characteristics of authoritarian and totalitarian regimes, the difference(s) will be tried to be understood and interpreted through important approaches, especially "Juan José Linz".

1. GİRİŞ

Modern devletlerin şekillenmesi ile beraber Antik Yunan ve Antik Roma'dan da miras kalan siyasal rejimler üzerinden sistem tartışmaları yapılmıştır. Siyasal sistem ile yönetim ve/veya yönetme biçimi hatta siyasal yapı tartışmaları, Herodot'un perspektifinden "monarşi, oligarşi ve demokrasi" çerçevesinde tasniflenen/sınıflanan yaklaşım biçimini de Aristo'nun karşılaştırmalarına istinaden gözlemlerle şekillendirdiği anayasa ve devlet anlayışını da kapsamaktadır.

Geçmişteki bu tasnifleme/sınıflandırma süreci, iyi ve kötü yönetimler olarak derecelendirilmiş hatta çeşitlendirilmiştir. Aristokrasi ve demagoji kavramları; krallıkların, cumhuriyetlerin oluşturulmasında da monarşik ve demokratik yöntemlerin çoğaltılmasında da etkili olmuşlardır. Egemenlik ve hâkimiyet olgusu, hem teoride hem de pratikte amaç ve araç ilişkisi bağlamında tartışmaların içeriğinde yer bulmuştur. Temelde egemenlik kavramı, Aydınlanma Dönemi öncesinde en belirgin şekilde İtalyan düşünür Niccolò Machiavelli tarafından tartışılmış; akabinde John Bodin tarafından ele alınarak, geçmişten aktarılan ve güncellenen tartışmalarla çok daha popüler hale gelmiştir. Demokratik, totaliter ve otoriter rejim tartışmaları bu çerçevede egemenlik kavramı etrafında şekillenmiştir. Egemenlik kavramı çerçevesinde geliştirilen tartışmalar; kimin egemen olacağı ve egemenliğin sınırlarının ne olacağı hususunda siyasal yapıların şekillenmesine de imkân sağlamıştır (Eroğul, 1981: 81-125).

Aslında siyasal yapıların etrafında şekillenen pragmatik, dogmatik, spontane enstrümanlar zamanla bu yapıların gelişmesinde rol almıştır. Hatta bu süreçler; toplumların yaşam şekilleri, tarihsel, geleneksel, kültürel, ahlaki ve benzeri birçok parametrenin birleşiminden etkilenerek yönetim biçimlerini oluşturmada etkili olmuştur. Güç ve iktidar arayışı içinde olan toplumlar da yalnızca yaşamsal kaygılarla büyümeye çalışmayan yayılmacı ve korumacı toplumlar da nihayetinde modern toplumlar da beşerî birlikteliklerinin devamlılığını sağlayabilmek ve toplum olabilmek için belirli bir düzen, hiyerarşi, yönetim sistemi geliştirmenin zorunlu olduğunu farkına varmışlardır.

İşte bu noktada siyasal rejimler; güç ve otorite yaklaşımlarını egemenlik kavramı üzerinden yürütmekte ve toplumların nasıl yönetilebileceği anlayışlarını da kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda rejimlerin adlandırılma süreci de metodolojik olarak farklılık arz etmektedir. Çünkü modern devletlerin görünümü sonrasında birçok düşünür tarafından siyasal rejimler, farklı şekillerde formüle edilmiştir. Temel olarak demokratik, otoriter ve totaliter sistemler olarak yapılan sınıflandırmalar aynı zamanda sistemlere ait göstergelerin neler olacağı tartışmasını da doğurmuştur. "Juan J. Linz, Arend Lijphart, Maurice Duverger, Carl J. Friedrich, Giovanni Sartori, Hannah Arendt, Karl Popper" gibi düşünürler başta olmak üzere söz konusu siyasal rejimlere ait indikatörlerin neler olacağı hususunda farklı düşünceler de sergilenmiştir. Teorik ve pratik modellerden yola çıkılarak demokratik, totaliter ve otoriter rejimler; yakın tarihli akademik tartışmalarda ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada; rejimlere dair söz konusu tartışmalar ve farklı yaklaşımlar, belli sayıdaki düşünürler üzerinden takip edilerek ve –yakın tarihli– tasnifler/sınıflandırmalar doğrultusunda analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. SİYASAL SİSTEM veya REJİM SORUNALI

"Siyasal rejim, bir bütünü belirttiği için temelde bir siyasal sistemdir" (Çeçen, 1997: 105) tanımlaması; rejim ve sistem arasındaki terminolojik farklılığın olmadığını göstermektedir. Sistem denince, üst ve alt sistemlerden oluşmakta bazen karmaşık bir yapı arz etmektedir. Üst ve alt sistemler arasında karşılıklı bir bağımlılık ve korelasyon söz konusudur. Her sistem bütün içinde kendi misyonunu yerine getirir. Sistem kavramı, daha çok yönetim organizasyonunda ön plana çıkmış ve değerlendirilmiştir. Modern siyasal bilimlerde ise siyasal rejimler de birer sistem olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla siyasal sistemlerin birbirleri ile ilişki halinde olduğu çoklu ve karmaşık yapılar da siyasal rejimler içinde düşünölmeye başlanmıştır (Çeçen, 1977: 105-106).

Siyasal sistem veya rejim anlayışı, genel olarak bazı ilkeler (kapsayıcılık ilkesi, karşılıklı bağımlılık ilkesi, sistem sınırları ilkesi vb.) çerçevesinde şekillenmekte ve devamlılığını sağlamaktadır. "Siyasal sistem yalnızca hukuksal örgütleri değil, siyasal fonksiyon gören bütün siyasal yapıları içine alması ve devlet örgütünün dışında kalan kuruluşları, grupları da siyasal sistemin içine girmesi" (Çam, 1977: 106) esası ile kapsayıcılık ilkesini gerçekleştirmektedir. Karşılıklı bağımlılık ilkesinde ise siyasal sistem birbirleriyle ilişkili birimlerden meydana geldiği kabul edilir. Bu birimlerden her biri diğer birimleri ve sistemin tamamını tetikler. Birimler arasındaki etkileşim değişime imkân tanır. Birimler aynı zamanda sistemde denge oluşturur. Birimlerden birinde olabilecek bir değişim, dengeyi olumsuz etkileyebilir. Dinçkol (2004), siyasal sistemi, geniş açıdan yönetsel ve toplumsal iç-dış çerçevede yer alan tüm parametrelerle değerlendirmekte; akabinde David Easton'un (1971) "siyasal devlet bağlamında siyasal sisteme" dair geliştirdiği model üzerinden sistemin "girdi ve çıktılarla" bir ağ işleyişine haiz olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık ilkesine istinaden siyasal sistemin

“transaksiyon (etkileşim)” halinde bir dinamizm oluşturduğunu da nitelemektedir (Dinçkol, 2004: 64-68). Siyasal sistem, ülke-devlet bütünlüğü bağlamında içte bir ağ içerisinde olduğu gibi aslında dışta yani uluslararası sistem bağlamında da karşılıklı bir bağımlılık-etkileşim halindedir. Karşılıklı bağımlılık ilkesi, güç ve etkileşim bağlamında uluslararası sistemi veya uluslararası rejimi de dinamize eden ve dengede tutan bir ilke olma özelliğini taşımaktadır (Keohane ve Nye, 2015: 79-104).

Ancak ulusal bir perspektifle siyasal sistemin sınırları ilkesi; devlet-toplum bağlamında sistemin sınırlarının ne olduğunu belirler. Mamafih bu ilke, siyasal sistemin kendi içindeki yönetim anlayışı ile öz etkileşim alanlarını açıkça belirlemeyi amaçlar. Yani siyasal sistemin sınırları, toplumdaki siyasal ilişkiler üzerinden gelişir. Siyasal ilişkiler, yöneten ve yönetilen ikilemi üzerinden şekillenir. Siyasal sistemde iktidarın teşekkülü, farklı yapıların iktidar talebini de içerir. İktidarın oluşumu; geniş anlamda farklılaşma, yönetilen-yöneten düalizmi üzerinden belirlenir. Akabinde bu oluşum, dar anlamda ulus yönetim yapısı ile şekillenir. Siyasal kurumlar; sosyal, ekonomik, ahlaki çeşitli toplumsal portrelerin bir çerçevede belirtilmesi ile görünürlük kazanır. Buna bağlı oluşturulan rejimler ise iktidarın karakterini, örgütlenmesini, el değiştirmesini, işleyişini ve meşruluğunu da belirleyen siyasal kurumlardan temelde bir bütün olarak devletin üst anlayışını oluşturur (Özbudun, 1974: 10-11). Dolayısıyla siyasal rejim ve sınıflandırma ölçütleri; yöneten-yönetilen ilişkisine dayalı olarak “demokratik olan ve olmayan”, yönetim yapısı esasına dayalı olarak “monokratik-dualist”, egemenliğin kullanılma biçimine dayalı olarak “doğrudan-yarı doğrudan-temsili”, kuvvetler arasındaki ilişkiye dayalı olarak “kuvvetler birliğine dayalı rejimler ve kuvvetler ayrılığına dayalı rejimler” gibi sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır (Buran, 2009: 71; Işık, 2017: 11).

Genel olarak modern devletlerin hem teorik hem de pratik olarak belirginleşmesi ile beraber özellikle 20. yüzyılda devlet rejimleri; “demokratik, otoriter ve totaliter sistemler” şeklinde sınıflandırılmaya başlanmıştır (Schlumberger, 2017). Söz konusu sistemlerin tasviri, farklı düşünürler tarafından bazen benzer kısmen de farklı göstergeler üzerinden mümkün olmuştur. Çoğunlukla siyasal rejimler modern dönemlerde demokratik, otoriter ve totaliter olarak tasnif edilmiş; ancak tasnif edilen rejimlerin semptomlarının ne olacağı da tartışmalara konu olmuştur. Bu bağlamda tasnif edilen ve tanımlanmaya çalışılan rejimler, sırasıyla aşağıda ele alınmıştır.

3. DEMOKRATİK REJİMLER

Günümüz mahiyetinde olmasa da ilk demokratik yapı Antik Yunan’da ortaya çıkmıştır. Aydınlanma Dönemi ile beraber yeniden popüler olmaya başlayan demokrasi ise günümüzde birçok modeli ile çeşitli tartışmalara konu olmaktadır (Gözübüyük, 2006: 23). Literatürde demokrasi kavramı üzerine birçok tanımlama yer almakla birlikte Abraham Lincoln’un demokrasi açıklamasında yer alan “halkın halk tarafından yönetimidir” tanımlaması kavramsal tartışmalarda önemli bir yer teşkil etmekte ve genel tanımlamaların zeminini oluşturmaktadır (Güçyetmez, 2017: 482-483). Hatta halk iradesinin nasıl teşekkül edeceği sorunsalı, farklı demokrasi modellerinin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur (Uygun, 2013: 336; Güçyetmez, 2017: 483). Demokrasi tartışmaları, kendisiyle beraber “ulus, halk, temsil, özgürlük, çoğulculuk, eşitlik, insan hakları” (İba, 2008: 83) gibi çeşitli kavramları da modern demokrasi çerçevesinde ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Demokratik rejimler, halk egemenliğinin biçimsel veya gerçek anlamda halk adına kullanıldığı siyasal yapılarıdır. Çağdaş siyasal rejim olarak demokrasiler “meclis hükümeti, parlamenter, yarıbaşkanlık ve başkanlık rejimleri” şeklinde görünürlük kazanırlar (Buran, 2009: 75). Demokratik rejim sınıflandırması çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bu çalışmada, Kalaycıoğlu’nun (2014) “demokratik rejim sınıflandırması” esas alınmıştır. Bu nedenle çalışmada Kalaycıoğlu’nun “Çoğunlukçu Demokrasinin Parlamenter Rejimi, Konsensüs (Oydaşmacı) Demokrasinin Parlamenter Rejimi, Başkanlık ve Yarı Başkanlık Rejimi” sınıflandırması uygun örnek ve modeller üzerinden ülkelerle ilişkilendirilmiştir (Kalaycıoğlu, 2014: 21-24).

3.1. “Çoğunlukçu (Majoritarian) Demokrasinin Parlamenter Rejimi”

Demokrasi modellemesi, temelde iki esas üzerinden oluşturulmaktadır. Bu esaslar, çoğunlukçuluk ve çoğulculuk şeklinde belirlemekte; ancak siyasal hayata farklı şekillerde yansımaktadır. Parlamenter sistem, “yasama yürütme arasında eşitlik ve ayrılık” gibi bazı temel özelliklere sahiptir. Denge-güven ilişkisi bağlamında gerçekleşen yasama ve yürütme erkleri; birbirine müdahale etmeme ve aynı zamanda iş birliği içinde olma gibi bir uzlaşma üzerine teşekkül eder. Güçler ayrılığına dayanan erkler, “yasama ve yürütmenin kendi aralarındaki ilişkiye ve yürütmenin kendi konumlanmasına göre vücut” bulmaktadır (Kama, 2016: 171). Bu esaslar üzerinden parlamenter hükümet sisteminin klasik unsurları; öncelikle “bağımsız ve sorumsuz bir devlet başkanının olması, parlamentoya kişisel ve kolektif sorumlu olan bakanların bulunması, birlik içinde bir kabinenin varlığı, yürütmenin yasamayı fesih yetkisi” şeklinde nitelenebilir (Kama, 2016: 171-172).

Parlamente sistem, tarihsel bir birikim ve gelişim ile çeşitli özellikler gösterir. Bununla beraber ülkelerin farklı kültür ve deneyimleri parlamente sistemlerin çeşitliliğini de artırmıştır (Kama, 2016: 172).

Demokrasi farklı şekillerde tezahür edebilir. Yönetenlerin nasıl belirleneceği, kurallar ve kurumların işleyişi ve kamu politikalarının muhtevası farklı modellerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu bağlamda “çoğunluğun seçim ve yönetim sırasında etkili olması esasına dayanan çoğunlukçu (*majoritarian*) demokrasi tipi” ilk uygulama modellerinden biridir (Kalaycıoğlu, 2014: 21). Bu model Büyük Britanya’da ortaya çıkan Westminster tipi demokrasidir. Bu demokrasi modelinde “yürütme gücü başlı başına iktidarı oluşturan veya iktidarı kullanabilen tek bir partide” toplanır (Göztepe, 2010: 145). Yani yürütme gücü, yasama organını etki altına alan hatta yasamanın da üzerinde çok önemli düzeyde etkili güç konumundadır. Bu modelde “iki partili sistem” veya sonuç itibarı ile aynı sürece odaklı bir parti sistemi mevcuttur. Model, “dar bölgesel çoğunluk sistemini esas alan seçim sistemine” sahiptir. Ayrıca bu modelde “çoğulcu çıkar grupları sistemi” benimsenmiş, “üniter ve merkezîyetçi” yapıda devlet örgütlenmesi de mevcuttur. Ancak tek meclisli bir yapı ile birlikte “katı olmayan veya yazılı olmayan bir anayasanın” varlığından da söz edilebilir. Bununla beraber “anayasal yargı denetimi olmaması” durumu ve “yürütmenin güdümünde bir merkez bankasının varlığı” da önemlidir (Göztepe, 2010: 145). Çünkü Westminster tipi çoğunluk rejiminde yasama organının, yürütme-yargı organlarına ve diğer devlet kurumlarına üstün tutulması söz konusudur. Ayrıca demokrasi anlayışının temsile dayalı bir model içinde uygulanması, yasama organının özel bir konuma taşımaktadır. Yasama organı, doğrudan doğruya halkın oyu ile seçilmiş üyelerden oluşturulmakta ve iki kamarayı ihtiva etmektedir. Bu kamaralar; seçmenin seçtiği yani halkın temsilcilerinden ibaret “Avam Kamarası (*House of Commons*)” ile Kraliyet zümresi veya unvana layık görülen asil, aristokrat ve lordlardan ibaret “Lordlar Kamarası (*House of Lords*)” dan oluşmaktadır (Çeçen, 1977: 116; Kalaycıoğlu, 2014: 21). Bu sistem, meşruti monarşi çerçevesinde yürütülen Britanya’nın zamanla halkın temsilcileri ile güçlenerek demokratik bir şekilde yönetilmesine ve meşru güç merkezinin Avam Kamarası’nda olmasına olanak sağlamıştır. Danışman niteliğinde olan Lordlar Kamarası’nın aksine Avam Kamarası içinde en fazla temsil yetkisine sahip siyasi parti ve bu siyasi partinin lideri, yasama organının gündem ve kararlarını belirleme aynı zamanda yürütmeyi denetleme kabiliyetine de haizdir. Başbakan ise iç içe geçmiş tek siyasal yetki ile önemli bir rol üstlenmektedir. Başbakanlık, yasama ve yürütme üzerinde çoğunluğa bağlı siyasal yetkiye sahiptir. Çoğunlukçu Westminster tipi demokrasi modeli uygulaması, parlamente demokrasi rejimi olarak da ifade edilmektedir (Kalaycıoğlu, 2014: 21).

3.2. “Konsensüs (Oydaşmacı) Demokrasinin Parlamente Rejimi”

“Konsensüs demokrasi” ya da “oydaşmacı demokrasi” olarak bilinen bu model; geniş katılım ve uzlaşmayı esas alan ve yurttaşların mümkün düzeyde çoğunun isteklerine uygun olarak yürütülmeye çalışılan bir yönetim sistemidir (Gözler, 2015: 265; Güçyetmez, 2017: 488). Literatürde oydaşmacı demokrasi olarak da yer alan bu model, her yurttaşın iradesini, söz hakkını önemsemekle birlikte, iktidar olma şansı olmayan anlayışların da iktidardan tamamen dışlanmamasını ve karar alma süreçlerine birtakım enstrümanlarla katılmalarının sağlanmasını esas almıştır. Etnik, dini, ideolojik, kültürel ve benzeri birçok yaşamsal alan parametreleri farklı olan hatta çok keskin farklılıklar sergileyen siyasal anlayış ve yapıların da bu demokrasi anlayışı içinde deneyimlendiğini görmek mümkündür. Konsensüs demokrasi anlayışı, farklılıkların iradesinin önemsenmesi, kendini ifade etme ortamının sağlanması esasları üzerinden ve birbirine uzak anlayışların bir arada olabilme olanaklarının oluşturulması içinde ele alınmalıdır. Bu modele uygun bir demokrasi anlayışını İsviçre ve Belçika’da müşahade etmek de olanaklıdır (Güçyetmez, 2017: 488).

Ancak konsensüs demokrasi anlayışı olan ülkelerde genel yapı itibarı ile birbirinden farklı ve daha az türdeş grupların ve siyasal yaklaşımların olduğunu da söylemek mümkündür. Çünkü bu modelde farklı ve çeşitli grupların devlet içinde yürütme yetkisini bir başka ifade ile yürütme erkini, koalisyonlar üzerinden kullanması mümkündür. Öyle ki bu yaklaşım özetle yetkilerin paylaşılması esasları üzerinden hareket etmektedir. Örneğin İsviçre’deki modelde olduğu gibi yürütme kanadı içinde birçok koalisyon, kuvvetler ayrılığı esasına uygun olarak yer almaktadır. Esasen bu model Amerika’da uygulanan sert kuvvetler ayırımına dayanan başkanlık sistemini de hatırlatmaktadır. Konsensüs demokraside, temelde çoğunluğun hâkimiyetini sınırlama ve kontrol edebilme becerisi kazandırma anlayışı benimsendiğinden dolayı, federal ve yerel yönetim anlayışlarının öne çıktığını da görmek mümkündür. Çünkü toprak esasları üzerinden federal bir devlet yapısı içinde olan İsviçre, yürütme kabiliyeti açısından tek bir merkezden değil, yirmi altı kanton tarafından paylaşılmış bir yönetim yapısı sergilemekte aynı zamanda 2.889 civarında belediye de bu yapı içinde yer almaktadır. Meşruti monarşi bir yapı ile yönetilen Belçika modelinde ise 1993 yılına kadar bölgesel bir devletin varlığı söz konusu olmuş daha sonra anayasal değişikliğe uğrayarak yeniden şekillenmiştir. Belçika, yeni düzenleme ile federal bir devlet yapısına dönüşmüş ve üç topluluk ile üç bölgeden oluşan bir profil ortaya çıkarmıştır (Güçyetmez, 2017: 491). Çok kültürlü bir Avrupa ülkesi olan Belçika’da topluluklar; “Fransızca, Flamanca ve Almanca dillerini konuşan

yurttaşların kültürel kimliklerinin korunması” (Güzel Polat, 2010: 218) esası üzerinden oluşturulmakta ve üç bölge olarak şekillendirilmesi ise ekonomik bazlı olarak değerlendirilmektedir. Belçika, İsviçre’nin aksine toprak esası üzerinden şekillendirilen federatif bir yapıya sahip olmamasına rağmen literatürde federal yapıya örnek bir ülke olarak gösterilmektedir (Güçyetmez, 2017: 491-493).

Yasama yetkisi merkezi bir öneme sahiptir. Demokratik yapıların hepsinde yasama yetkisi yer alır. Bununla beraber tek meclis toplumun çeşitliliğini barındırmamış akabinde iki meclisin varlığı da gerekli görülmüştür. İki meclisin varlığı aynı zamanda meclislerin farklı şekil ve usullerle seçilmesini de gerektirmiştir. Bu bağlamda “konsensüs demokrasi” yaklaşımı, dengeli iki meclis esası üzerinden bir model ortaya koymaktadır. Bu model üzerinden şekillenen İsviçre ve Belçika meclisleri, birbirine eşit düzeyde bir meclis profili içinden ikinci meclisi de seçmektedir. İkinci meclis bu anlamda azınlıkta olan bir meclis olarak belirmektedir. Yönetim anlayışı tamamen çoğunluğa bağlı olarak bir irade sergilememekte, azınlık olarak görülen görüşlerin varlığına da bu yapı içinde yer verilmektedir. İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri parlamentoları, simetrik bir yapı içinde benzer görülmekte ve iki meclisten teşekkül etmektedir. Aslında İsviçre’nin ABD modelini esas aldığı da söylemek mümkündür. Sosyolojik ve siyasal çeşitliliklerin olduğu ülkelerde farklı görüşler, kendilerini ifade eden parti aracılığı ile ülke yönetiminde yer almak istemektedir. Bu durum kutuplaşmaları beraberinde getirmekte, kutuplaşmadaki sert ve ılımlı tutumlar demokrasinin şekillenmesine de yol açmaktadır. Konsensüs demokrasi’nin uygulandığı ülkelerde kutuplaşma etkisi, çok partili sistemlerin doğmasına olanak sağlamaktadır. Bu partiler, hiçbir zaman çoğunluk parti olamamaktadır. Örneğin İsviçre’nin dört partiden oluşan sistemi ve Belçika’nın sekiz parti ile şekillendirdiği sistemi, bu model içinde yer almaktadır. Yazılı anayasalara sahip olan İsviçre ve Belçika, anayasa değişimlerinde farklı usullere sahiptir. İsviçre’de anayasa değişimi, genel seçmenlerin kararı yani kantonlarda yer alan seçmenlerin çoğunluğu ile gerçekleşmektedir. Çoğunluk olmadığı durumlarda azınlık vetosu denilen durum hasıl olmaktadır. Belçika’daki anayasa değişikliği ise iki meclisin oylaması ve iki meclisin üçte iki oranında çoğunluk sağlaması ile mümkün olmaktadır (Aksoy Retornaz, 2014: 129-139; Güçyetmez, 2017: 491-493).

3.3. Başkanlık Rejimi

Sartori (1997) ve Lijphart’a (1995) göre başkanlık sisteminin temel özellikleri; “yasama ve yürütme” organlarının birbirinden kesin olarak ayrılması, “başkanın ise doğrudan veya dolaylı şekilde halk tarafından seçilmesi” şeklindedir. Bu doğrultuda yasama ve yürütme organları da birbirilerini lağvedemez. Kısacası “hükümeti kurmak ve idare etmek yetkisi başkana aittir, başkan anayasal yetkilere ve sorumluluğa sahiptir, başkanlık sisteminde bir kişi aynı anda hem yasama organının hem de yürütme organının üyesi” olamaz (Sartori, 1997: 113-156; Lijphart, 1995: 31-47). “Fren ve denge (*checks and balances*)” sistemi adı verilen bu uygulamada yasama organının yasaları inşa etmesi ve başkanın bu yasalar esasına göre hükmetmesi söz konusudur (Erdoğan, 2001: 174). Ayrıca yapıyı oluşturan organlar arasında koordinasyon işlevinin yürütülmesi de balans işletim sistemi ile yapının yürütülmesi de mümkündür. ABD’de uygulanan başkanlık sistemi, bu anlayışa (sisteme) uygun başarılı bir uygulama olarak gösterilmektedir (Erdoğan, 2001: 174).

Amerika’da uygulanan başkanlık sistemine karşın Güney Amerika ülkelerinde uygulanmaya çalışılan başkanlık sistemi, kalıcı bir nitelikte varlık gösterememiş ve denge sağlanamadığından darbelere sahne olan bir siyasi sistemin içine sürüklenmiştir (Sartori, 1997: 117). ABD dışında başkanlık sistemini uygulamaya çalışan diğer ülkelerde başkanlık sisteminin başarısız olmasının siyasi, iktisadi, sosyolojik hatta coğrafi olmak üzere birçok sebebi vardır. Bununla beraber temelde seçmenlerin genel yapısı göz önünde bulundurulduğunda ve seçmenlerin ideolojik yapılanmalarına istinaden, bu modelin işleyişi benzeri neticeleri de doğurmamaktadır. ABD başkanlık modelinde, seçmenler arasındaki olağanüstü ideolojik farklılığın olmaması ile siyasi partilerin disiplinsiz yapılanması ve faaliyetlerin dönemsel olması da önemlidir. Akabinde ABD’de federal bir yapının olması ile önemli yetkilerin bu federal devletler tarafından kullanılması, beraberinde lobi sisteminin varlığı da başarılı bir başkanlık sisteminin devamlılığını sağlayan parametreler olarak görülmektedir (Kuzu, 2011: 42-43). Federal devletlerin yetkileri ve yapısı, başkanın anti-demokratik yaklaşımlarını engellemekte; akabinde lobilerin varlığı ile başkanın partisi de hükümet ve kongre arasında bir köprü statüsünde bulunmaktadır. Başkan ve kongre arasında bir anlaşmazlık olmadığı takdirde, sorunsuz ve istikrarlı bir işleyiş mümkün görülmektedir. “Devlet başkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi” ve demokratik enstrümanların kullanılması, istikrarlı ve güçlü bir yönetimin devamlılığı açısından önem arz etmektedir (Lijphart, 1995: 92).

Nitekim ABD’de uygulanan başkanlık sistemi, mevcut siyasi ve toplumsal yapısı ile özel bir profil sergilemekte ve beraberinde ciddi krizleri barındıran siyasi bir yapıya da imkân sağlamaktadır. Güçlü yanlarının yanında başkanlık sistemi katı bir yapıya sahip olması, çifte meşruiyet ve başkan ile parlamento çoğunluğunun farklı partilerden oluşması durumunda; ciddi sorunların yaşanmasına ve sistemin işlemeyerek kilitlenmesine de neden

olmaktadır. Ancak söz konusu bu sorunları çözümlenecek siyasi bir mekanizma mevcut değildir. Seçimlerin yenilenmesi ile krizlerin aşılması mümkün olmamakla birlikte, seçilen başkanın seçmen desteğini kaybetse dahi kendi iradesi ile ayrılmadığı sürece görevden alınması da mümkün değildir. Bu durum, iktidarın devlet başkanın ekseninde yoğunlaşmasına yol açmakta; “kişiselleştirilmiş demokrasi (*personalisation of democratic*)” (Corbett ve Veenendaal, 2017) şeklinde algılanmakta ve nihayetinde demokrasi açısından tehlikeli görülmektedir (Uluşahin, 1999: 92-106).

Başkanlık sistemi, temsili rejim türlerinden biri olmakla beraber, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince parlamenter rejimden sert bir üslupla ayrılmaktadır (Fendoğlu, 2012: 41). ABD’de uygulanan başkanlık sistemi, Westminster modeli demokrasi anlayışına tepki olarak üretilmiştir. ABD modelinde başkan ile kongre üyeleri ayrı seçildiğinden, iki meclisli ve aynı zamanda başkanını da ikinci seçmenlerin (*electoral collage*) seçtiği federal bir yapı olmasından dolayı da alanlar ve yetkiler sınırlandırılmaktadır. Kongre mali konular hususunda daha etkin ve yetkin durumdadır; ancak kongre onayı alınmadıkça başkan bütçeyi kullanamamaktadır. Bununla birlikte, başkanın kongreyi feshetme yetkisi yoktur. Kongrenin de başkanı istifaya zorlama yetkisi bulunmamaktadır (Fendoğlu, 2012: 41-42; Türe, 2016: 54-73).

ABD’de başkanlık sistemini oluşturan organların yapısı gereği ilişkilerde, bir başka ifade ile yaptırım ve etkileşimde de bağımsızlık söz konusudur. Sistemi oluşturan kuvvetlerin birbirini kontrol etme özelliği mevcuttur; ancak yürütme organına sağlanan bir üstünlük de görülmektedir. ABD’de mevcut olan başkanlık sisteminin aktörleri; “Başkan, Kongre, Federal Yüksek Mahkeme ve Federe Mahkemeler’den” (Çam, 1993: 86-139; Fendoğlu, 2012: 42) ibarettir. Federal Yüksek Mahkeme, anayasayı korumak esası üzerinden faaliyet yürütür. Ayrıca Yüksek Mahkeme, “senato onayı ile ABD Başkanı tarafından atanan bir başkan ve sekiz üyeden” (Çam, 1993: 119; Fendoğlu, 2012: 42) oluşmaktadır. ABD anayasasına gereğince federal hâkimler ömür boyu bu göreve devam etme yetkinlikleri olduğundan bu durum da bağımsız bir faaliyet alanı oluşturmaktadır. Yargının bağımsızlığı esası üzerinden yürütmeden üstün tutulan ABD yargı yetkisi, yargılama sürecini yürütmekte; ancak kanun yapılmasına ve uygulanmasına karışmamaktadır. Kısaca “kongre kanun yapar, mahkemeler olaylara uygular ve hükümet ise verilen kararları yerine getirmekle yükümlüdür” (Fendoğlu, 2012: 42). ABD’de Başkan, parlamento dışından iki aşamalı olarak dört yılda bir seçilmektedir. Bu modelde, başbakan ile bakan ve bakanlar kurulunun olmadığı bir formatta, daha açık bir ifade ile bakanların başkanın sekreteri konumunda yer aldığı ve kabine teşkil etmeyen bir sistem içinde faaliyetler yürütülmektedir. Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanmakta olan başkanlık sisteminden farklı olarak, ABD başkanı ve sekreter konumunda olan bakanlar da parlamento üyesi değildirler. Ayrıca ABD başkanına silahlı kuvvetlerdeki atamalar ve savaş kararları gibi bazı konularda yetkiler tanınmaktadır. “ABD anayasasına göre yasama organı, eşit yetkili iki meclis olan senato ve temsilciler meclisine” verilmiştir (Fendoğlu, 2012: 43). Başkan, yürütmenin başı olarak aynı zamanda üst düzey yöneticileri atama ve azletme yetkisine de haizdir. Dış politikada da başkana tek başına yürütme ve ordunun lideri (başkomutan) sıfatı ile stratejik kararları alma yetkisi tanınmaktadır. ABD; elli eyaletin yer aldığı ve bu federe devletlerin de içişlerinde serbest olduğu, yerel parlamentoları ve yöneticileri olan bir sistemden müteşekkildir. Genel olarak “içişleri, para politikaları, iletişim ve yüksek adalet işleri” gibi hususlar federal hükümetin sorumluluğunda olup federal hükümetin dokuz üyesinin başkan tarafından ömür boyu görevlendirilmesi de hiyerarşik bir üstünlük sağlamakta; aynı zamanda bu durum kararların daha demokratik bir şekilde alınmasında da etkili olmaktadır (Fendoğlu, 2012: 42-44).

3.4. Yarı Başkanlık Rejimi

Yarı başkanlık rejimi, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemden farklı her iki sistemin özelliklerinden de esinlenen bir hükümet sistemidir. Bu bağlamda yarı başkanlık sistemi, her iki sistemin bir nevi karma şekli gibidir. Bu sistemin ilk uygulanış yeri Almanya’da olmuştur. Almanya Weimar Cumhuriyeti’nde uygulanan bu sistem, farklı isimler altında da ele alınmıştır. Bunlar iki kutuplu yürütme, bölünmüş yürütme, yarı başkanlık, parlamenter başkanlık cumhuriyeti ve yarı parlamenter sistem gibi isimlerle akademik tartışmalarda yer almaktadır. Bununla beraber söz konusu sistemin en yaygın ismi yarı başkanlık sistemidir. “Devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve geniş yetkilere sahip olması bakımından başkanlık sistemine; yasama organı içinden çıkan ve yasamanın güvenine dayanan başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı nedeniyle de parlamenter sisteme benzemektedir” (Yazıcı, 2002: 91-92; Kahraman, 2013: 440).

Yarı başkanlık sistemi, farklı modellerde birçok ülkede uygulama imkânı bulmuştur. Fransa’da “De Gaulle Anayasası” ile uygulanan yarı başkanlık sistemi, Güney Avrupa ülkeleri ile Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinden de farklı şekilde uygulanmaktadır. Fransa, Avusturya, Finlandiya, Portekiz, İzlanda, İrlanda gibi ülkeler ile 1919-1933 Weimar Almanyası yarı başkanlık sistemine örnek gösterilebilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1992 yılında dağılmasından sonra Rusya’da uygulanan rejim de yarı başkanlık

sistemine örnektir. Bununla birlikte fiili olarak bazı uygulamalar, tam olarak yarı başkanlık sistemine uymamaktadır. Nitekim Avusturya ve İzlanda, sadece anayasada yarı başkanlık sistemine yakın durmakla beraber bu ülkelerdeki sistem, uygulamadaki durumlar ve başkanın yetkileri bağlamında da siyasal açıdan yeterli bir etkiye sahip değildir. Aynı şekilde bu durum İrlanda’da görülmektedir. İrlanda’da başkan, genel oyla seçilmekte; fakat hükümetin onayı olmaksızın hiçbir karar da alamamaktadır (Becerren ve Kalağan, 2007: 170).

Yarı-başkanlık “iki başlı yürütme, devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, başbakanın doğrudan yürütme yetkilerini kullanamaması, başbakan ve kabinesinin parlamentonun güvenine dayanması ve yürütmenin her iki kanadının birbirinden bağımsız olması” (Yazıcı, 2002: 91-92) gibi temel bazı özelliklere haizdir. Yarı başkanlık sistemi ile başkanlık sisteminin, başkanın ya da devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi gibi ortak özellikleri vardır. Bununla beraber yarı başkanlık sistemi, iki başlı bir yürütme sistemine sahiptir. Oysa başkanlık sisteminde başkan, yasama organının müdahalesine karşın güvence altına alınmıştır. Başkan ve parlamento karşılıklı olarak birbirlerinin varlığına son veremez mamafih bu durum da anayasa ile güvence altındadır. Yarı başkanlık sisteminde ise devlet başkanı ve başbakan, iktidarı paylaşmaktadır. Ayrıca parlamenter sistemdeki gibi başbakan ve bakanlar kurulu, parlamentodan güvenoyu ve destek almak zorundadır (Sartori, 1997: 161-162). Bu bağlamda yarı başkanlık sistemi, devlet başkanı ve başbakan ile kabinesi arasında bölüştürülmüştür. Öyleyse yarı başkanlık sisteminin parlamenter sisteme de benzediği söylenebilir. Diğer açıdan baktığımızda parlamenter sistemde yürütmenin icrai yetkileri başbakan tarafından kullanılmakta; ancak yarı başkanlık sisteminde ise icrai yetkiler devlet başkanı tarafından kullanılmaktadır.

Yarı başkanlık sistemi, ülkelerin şartlarına göre farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Bu sisteminin uygulandığı ülkelerin farklı iç dinamiklere sahip olması, başkanlık sistemlerinin farklı algılanmasına da olanak sağlamaktadır. Nitekim Fransa, yarı başkanlık sisteminin inşası sürecinde iç ve dış dinamiklerden dolayı sistemi revize etmek zorunda kalmıştır. Fransa, Cezayir sorunu karşısında çözüm üretememiş ve siyasi tıkanıklık nedeniyle de yönetimde çeşitli revizyonlara gerek duymuştur.

1946 Fransız Anayasası ve siyasi kültürün de yeni düzenlemelerle revize edilmesi gerekliliği, General De Gaulle tarafından uygulanmıştır. Başta Cezayir sorunu olmak üzere diğer sorunları çözmek için yönetimde bazı düzenlemelere gidilmiştir. Böylece De Gaulle, kuvvetleri katı şekilde birbirinden ayırarak delegasyon sistemini iptal etmiş ve seçmen çoğunluğuna başvurmuştur. De Gaulle, bu uygulaması ile halk egemenliğini de siyasal süreçte etkin kılmıştır. Bu durum “genel oyla seçilmiş Cumhurbaşkanı’nın yürütmenin başı olarak yeni anayasal” düzenlemede yer almasını da sağlamıştır (Becerren ve Kalağan, 2007: 170). Fransa’ya başkanlık sistemi ile getirilen revizyonlar, siyasi oligarşinin dağıtılmasını, demokrasinin istikrarını ve güçlü bir yürütmeyi de hedeflemiştir. Seçmen topluluğunun tercihleri doğrultusunda başkanlık sistemi, Fransa toplumunun yapısı ile uyumlu bir sistemi de ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımların, günümüz Fransa’sında istikrar sağlanması ve siyasi tıkanıklığın giderilmesi ile siyasi parçalanmışlıkların çözülmesi hususunda önemli adımlar olduğu söylenebilir. Böylece Fransa’nın zayıf siyasi profilinin bu süreçten sonra değiştiği ve demokratik sağlıklı bir çerçeve içinde işlerlik kazandığı da öne sürülebilir. 1962 yılından itibaren yapılan anayasal değişimlerle Fransa, yarı başkanlık sistemine geçiş yapmıştır. İstikrarı esas alan bu sistem; cumhurbaşkanı, başbakan ve parlamento arasında ideolojik yaklaşım farklılıklarının ortaya çıktığı dönemler hariç olmak üzere başarılı olmuştur (Acar, 2016: 69-74). İngiltere’de olduğu kadar Fransa’daki Ulusal Meclis’te disiplinli ve tutarlı bir çoğunluğun varlığından bahsetmek mümkündür. Parlamentoda çoğunluğun doğası gereği yasama ve yürütme arasında yakın bir iş birliği söz konusudur. Fransa sistemi, iki kutuplu sağ ve sol –iki büyük disiplinli bir koalisyon– etrafında toplanabilmekte ve günümüzde çoğunlukçu bir profil de ortaya çıkarabilmektedir. Fransa’da görülen durum, başka ülkelerde aynı sonuçları ortaya koymak açısından farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Avusturya yarı başkanlık sisteminde Avusturya Şansölyesi, parlamento çoğunluğunun başıdır. Bu durum, Anayasa’nın devlet başkanına verdiği yetkilerden biridir. Yine de başbakan iş başındadır. Bir başka örnek de Finlandiya’dır. Finlandiya, uyumlu ve disiplinli bir parlamento çoğunluğuna sahip değildir. Aynı zamanda siyaset bilimciler, Finlandiya’nın önceki dönemlerde değişken ve zayıf bir parlamento çoğunluğuna sahip olduğunu da vurgulamaktadır (Becerren ve Kalağan, 2007: 171).

4. OTORİTER REJİM

“Juan José Linz”, otoriterizmi ilk kez 1964’te “Otoriter Rejim: İspanya” adlı makalesinde tanımlamıştır (Linz, 1964: 291-341). Otoriterizme ve otoriter rejime ilişkin Linz (1964) tarafından geliştirilen bu perspektif, hala literatürde önemli ölçüde kabul görmektedir. Linz’e (1964) göre, otoriter rejim(ler); sınırlı, sorumsuz, siyasi çoğulculuk üzerinde teşekkül eder. Ayrıca ayrıntılı ve yol gösterici bir ideoloji yerine “belirgin zihniyetlere” sahip yöneticilik de söz konusudur. Bu tür rejim(ler)in diğer ayırıcı bir özelliği de hem yoğun hem de kapsamlı siyasi seferberliğin var olmamasıdır. Bir diğer ayırıcı husus; gücün bir lider veya küçük bir grup tarafından gayri

resmi olarak kötü tanımlanmış olmasına karşın aslında oldukça öngörülebilir sınırlar içinde kullanılıyor olmasıdır (Linz, 1964: 297; Schlumberger ve Schedler, 2020: 712-729).

Otoriterizm, gerçekleşmeyen ve yol gösterici ideolojiye bağlı değildir. Kendi zihniyetine sahip olan otoriterlik, bazı sistem geliştirme aşamalarını dışlamakta; geniş çaplı ve yoğun bir siyasi seferberlik de yaratmamaktadır. Bu nedenle, liderin ve bazen küçük bir grubun resmi olarak yetersiz kaldığı (veya ölçeklendiremediği) ancak gerçekte oldukça öngörülebilir sınırlar içinde güç kullandığı siyasi sistemlere otoriterlik denir (Linz, 1964: 297; Linz, 2008: 137).

Maurice Duverger ise otoriter rejimleri; “idare edilenlerin yetkilerini idare edenler lehine daraltan, tek görüşün hâkim olduğu otoriter rejimler ile yönetilenlerin yönetenlerin seçimine müdahale etme imkânı bulamadıkları ve hükümetin kendiliğinden oluştuğu rejimler” (Duverger, 1986: 13) şeklinde tanımlar. Duverger, “çeşitli biçimlerle görünüm kazanan bu rejimlerin, çağımızda sadece hürriyetlerini korumaktan mahrum olan, onu koruma ödevini yüklenmekten korkan, sosyolojik açıdan geri kalmış ülkelerle, çağdaş diktatörlüklerde hayatiyet kazandığı” (Duverger, 1986: 13) vurgusunda bulunur. Duverger (1986), özellikle birçok görüşün varlığı ve çoğulculuk tanımlaması yapan Linz’e (1964) nazaran tek görüşlülüğün baskınlığına dikkat çeker. Birçok siyasal anlayışın varlığına istinaden otoriter sistemlerde baskın bir çerçeveye üzerinden yönetim anlayışının geliştirilmesi, siyasal doktrinleri klişeleştirerek, çokluk içinde teklik oluşturulma çabası olarak da nitelenebilir. Otoriter yaklaşım, sınırlı bir plüralizmin söz konusu olması itibarı ile “sultancılık” (Yılmaz, 2014) anlayışından farklılaşmaktadır. Otoriter yaklaşım, ideoloji yerine gevşek siyasi zihniyete sahip olmasından ötürü manevra yapmaya uygun ve siyasi mobilizasyon açısından zayıf özelliği ile totaliter anlayıştan ayrılmaktadır. Demokrasilerde yer alan serbest yarışmacı platformunun olmamasından dolayı otoriter rejimler, iktidarın devamlılığını sağlamak için gerekli siyasi enstrümanları oluşturma çabasına da yöneltmektedir.

Linz (2008), otoriter rejim çeşitlerini, tarihsel devinimler yönünden açılımlar geliştirerek, ana başlıklar halinde sıralamaktadır. Bu başlıklar: “Bürokratik-askeri otoriter rejimler; organik devletçilik; demokrasi sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler; bağımsızlık sonrası mobilize edici otoriter rejimler; ırksal ve etnik ‘demokrasiler’; ‘eksik’ ve ‘totalitarizm-öncesi’ siyasal durumlar ve rejimler; totalitarizm sonrası otoriter rejimler” (Linz, 2008: 202-288) şeklindedir.

4.1. “Bürokratik-Askeri Otoriter Rejimler”

Bürokratik-askeri otoriter rejimlerde ordu, sivil yönetime bağlı hareket etmekte ve dolayısı ile bir itaat durumu da söz konusu olmaktadır. Bu durum, totaliter rejimlerde de benzer özellikleri işaret etmekte ve aynı zamanda siyasi kararların verilmesi yönünde “totaliter” partinin önderinin yetkisini de öne çıkarmaktadır. Nitekim bu etkileşimden dolayı bürokratik-askeri otoriter rejimi, tek parti yönetimi şeklinde tanımlamak da mümkündür. Bürokratik-askeri otoriter sistemin farklı ve ayırt edilebilen en önemli özelliklerinden biri, yönetime subayların ve bürokratların hâkim olmasıdır. Buna karşılık bu sistemde, hiçbir partinin olmaması veya bizzat devlet tarafından kurulmuş siyasi partinin olması da halkın siyasi hayata katılımını engellemektedir. Bu sistemde rejim, daha milliyetçi yaklaşımlar sergileyerek ancak ideolojik yaklaşım dışına çıkan bir formatta pragmatik bir tutum içindedir (Linz, 2008: 162-165).

II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa ülkeleri bu kavramsal anlayışı barındıran örnek ülkeler olarak verilmektedir. Geleneksel ve demokratik meşruiyetin karıştığı, net bir meşruiyet anlayışının olmadığı ve mamafih kült bir kişilik etrafında oluşturulan bir anlayış hâkimdir. Demokratik bir anlayış ve işleyiş olamamakla birlikte, sözde anayasal ve parlamenter bir sistem görünümü de korunmaktadır. Endüstriyel olarak yeni bir ivme kazanmaya çalışan ve aynı zamanda geleneksel üretim yöntemleri kullanan ülkeler, bu duruma ilişkin örnek gösterilmeye uygundur. Örneğin başta gelir kaynağı tarım olmak üzere modernleşmemiş ülkelerde hatta kırsal nüfusun çoğunlukta olduğu toplumların baskın olduğu ülkelerde, askeri-bürokratik rejim varlığından da bahsedilebilir. Ayrıca bağımsızlık sonrası bu ülkelerde demokrasi anlayışı gelişmemiş veya bir başka ifade ile oturmamış olduğundan dolayı darbelerden de söz etmek mümkündür (Linz, 2008: 162-165).

Nitekim bürokratik-askeri otoriter rejimler; toplumun siyasal-ekonomik karar alma süreçlerinde etkili olmasını engelleyici ve beraberinde toplumun bürokrasi çerçevesinde pasifize edici bir politika geliştirilmesine de neden olmaktadır. Böylece bu modelde bütün toplumun etrafını kuşatarak kontrol altına almaya yönelik bürokratik yapı da araçsallaştırılmaktadır (Sarıpek, 2017: 69).

4.2. “Organik Devletçilik”

Organik devletçilik, menfaat grupları ile uzlaşma sağlayan ve gruplar üzerinden politik enstrümanlar kullanan bir sistem olarak görülmektedir. Nitekim liberalizmdeki bireyselci temel hak ve özgürlüklerin varlığını da kabul

etmemektedir. Ayrıca demokratik katılımı da sınıf çatışmasına yol açacak anlayışları ve ekonomik sınıfların varlığını da reddetmektedir (Linz, 2008: 187). Bu bağlamda “organik devlet” üç özelliği kullanmaktadır. Bu özellikler; nüfuz etme gücü, çekimsel güç ve uzlaşmacı güçtür. Nüfuz etme gücü, devletin halka iletişim kurma alanını göstermekte; çekimsel güç, devletin toplumsal kaynaklarını vergi vb. gelirlerini çeşitli amaçlara yönlendirmede kullanmakta; nihayetinde uzlaşmacı güç ise devletin siyasi ve ekonomik aktörlerle iletişim halinde olmasında olanak sağlamaktadır (Kilim, 2010: 62).

4.3. “Demokrasi Sonrası Topumlarda Mobilize Edici Otoriter Rejimler”

Linz (2008), bu rejimin liberalizme uzak ve demokrasiye daha yakın olduğunu belirtmektedir. Ancak bireyin siyasal engellerden kurtulma hürriyetini de farklı bir şekilde değerlendirmektedir. Çünkü bu rejim, vatandaşların katılımını desteklemesi açısından değişime açık görülmekte; tutucu olmayan bir yaklaşım sergilenmesine bağlı olarak da demokrasiye daha yakın görülmektedir. Linz’in (2008) tanımında bu rejim, diğer otoriter rejimlere oranla daha az plüralist görülmekte; aynı zamanda ideolojik ve katılımcı bir formatta vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Linz, “1848 dönemi Fransa’sını, Lenin dönemi Rusya’sını ve Mussolini dönemi İtalya’sını” bu rejim anlayışına örnek göstermektedir (Linz, 2008: 206).

4.4. “Bağımsızlık Sonrası Mobilize Edici Otoriter Rejimler”

Mobilize edici otoriter rejimler, daha önce sömürge iken akabinde bağımsızlıklarını kazanan veya başkaldırarak bağımlılık ilişkisini sona erdiren devletlerde ortaya çıkmış olan bir rejim anlayışıdır. Linz (2008); Tunus, Fas, Cezayir gibi bazı Afrika ülkelerinde bu rejimin uygulandığını söyler. Söz konusu sömürge altında bulunun bu ülkelerde insanların ve yerel dinamiklerin katkısı ile sistem inşa edilir. Sömürden kurtulup bağımsızlığa kavuşma sürecinde baskın olan parti/hareket tek partiye dönüşür. Nitekim tek parti yönetimi altında toplumun kalkınması için de seferberlik ilan edilir. Ancak Linz’e göre, bununla beraber çoğu Afrika ülkesinde bu rejimler ya toplu seferberliğe dayanamadıkları için ya da bu rejim anlayışından uzaklaştıkları için genellikle darbe sonucu devrilmişlerdir (Linz, 2008: 206-211).

4.5. “İrksal ve Etnik Demokrasiler”

Bu tür demokrasilerde Antik Yunan’da olduğu gibi belli bir kesim (ırk veya etnik grup) için demokrasi söz konusudur. Dolayısıyla toplum içinde yer alan birden fazla ırk veya etnik grup olmasına rağmen demokrasi sadece bir ırk ya da etnik grup için tesis edilmiştir (Linz, 2008: 218-224). Bu anlayış, etnokrasi olarak ifade edilmekte ve ulusal partilerin Güney Afrika’da etnik, irksal üstünlüğüne dayanan “apartheid rejimlere”¹ de örnek gösterilmektedir (Çakmak, 2014). Linz tarafından adeta ilk kez kavramlaştırılmış bir çerçevede kullanılan etnokrasi; “İsraili toplum bilimci Oren Yiftachel tarafından kuramsallaştırılarak, 1997’de bir model olarak” (Çakmak, 2014: 84-85) karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca etnik demokrasi modelinin tipik bir örneği olarak İsrail de gösterilmektedir (Çakmak, 2013: 54)

4.6. “Eksik ve Totalitarizm Öncesi Siyasal Durumlar ve Rejimler”

Totaliter rejimler, birden ortaya çıkmadığı için çıkış sürecinde otoriter rejimlerin varlığından söz edilmesine de olanak sağlamaktadır. Nitekim Lenin’in aktif olduğu Rusya ve Stalin’in yönetiminde söz sahibi olduğu ilk yıllar ile seçimle gelen Hitler’in Almanya’da mutlak üstünlükle hareket edemediği dönemler, Linz tarafından “eksik ve totalitarizm öncesi” rejimler için örnek gösterilmektedir (Linz, 2008: 225). Bu rejimlerin, demokratik-otoriter sınıflandırması içinde yer alan melez rejimler ya da zayıflamış demokrasi olarak isimlendirilmesinin yanlış olduğu da vurgulanmaktadır (Özbudun, 2016: 43).

4.7. “Totalitarizm Sonrası Otoriter Rejimler”

Stalin’in ölümüyle birlikte Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa’nın diğer ülkelerindeki totaliter rejim uygulamalarından uzaklaşmış ve akabinde totaliter bir rejimde siyasi seferberlik şartı esastığından dolayı sistemin halkı seferber etme kabiliyeti de azalmıştır. Sistem, totaliter bir rejimden uzaklaşarak otoriter bir rejime doğru evrilmiştir. Bu durum, bazı ülkelerde anlayış olarak bilinçli bir şekilde totaliter rejimden uzaklaşarak çok partili sisteme geçilebildiği gibi sistem plüralizmine de izin verebilmektedir (Linz, 2008: 225).

¹ “Apartheid rejim”; 1948 yılı sonrasında “Güney Afrika’da Ulusal Parti’nin” iktidara gelmesiyle başlayan, kurumsallaşarak ilerleyen ve ırk ayrımına dayanan bir rejim olarak ifade edilmektedir. Güney Afrika’daki bu rejim, “1948 -1994 yılları arasında varlığını devam ettirmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, 2014: 83-117).

Linz'in (2008) sınıflandırmalarına ve başlıklar altında otoriter rejimi spesifik olarak tanımlamalarına ek olarak otoriter rejimler; 1990'lar itibari ile Soğuk Savaşın sona ermesine müteakip Marksist-Leninist partilerin Doğu Avrupa başta olmak üzere yarı başkanlık rejimine benzer bir yapıya dönüşmeye çalıştıkları da görülmüştür. Özellikle Cumhurbaşkanı ve Başbakanın birlikte hareket ettiği bu partiler, zamanla demokratikleşme eğilimleri göstermiştir. Bu bağlamda başkanlık sistemi de cazip hale gelmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri ve özellikle Finlandiya, Fransa başkanlık modeli üretmeye çalışan ülkelerde başarılı bir portre ortaya koymasına rağmen Avrupa Birliği süreci bu durumu değiştirmiştir. Çünkü Avrupa Birliği süreci, bazı ülkelerde demokratikleşmekten çok hoşgörüsüz politikalar ve siyasal kampaşmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin; Belarus, Ukrayna ve Rusya'da rejim anlayışları kişileştirilmiş ve yarı başkanlık otoriter rejim haline dönüşmüştür. Otoriter yarı başkanlık görüntüsü içinde olan diğer ülkelere örnek olarak Batı Balkanlarda yer alan "Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan" gibi ülkelerin yanında, "Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkmenistan, Özbekistan Kazakistan Tacikistan, Kırgızistan" gibi ülkeleri de göstermek mümkündür (Erdem, Şencan ve Candan, 2014: 25-26). Irak ve Suriye'de ulusal sosyalist bir anlayış içinde olan "Baas Partisi" örneği, kitlesel halk desteğini alarak askeri darbelerin izdüşümü ile halkı seferber edecek nitelikte yapılar olmakla birlikte bu ülkelerdeki rejim de tek parti rejimi şeklinde tanımlanabilir (Çağ ve Eker, 2013: 62). Bu modelde her ne kadar yöneticiler halk desteğine sahip olduklarını iddia etseler de otoriter rejimin, parti çatısı ile yürütülmesine olanak sağlayacak bir yapıyı inşa etmişlerdir. Orta Doğu ülkelerinde otoriter rejim, geleneksel siyasal yetki sавlarını geliştirerek, bir başka ifade ile devamlılığını sağlayacak enstrümanlar ortaya koyarak varlığına devam etmektedir. Özellikle Suudi Arabistan modelinde mutlakiyetçi yapı; "Sünni-Hanbeli-Vehhabi" İslami anlayış geleneğini ileri sürerek hanedanlığının siyasal devamlılığını sağlayacak bir uygulama içinde varlığını devam ettirmektedir (Seyedi Asl, 2022: 91). Geçmişte parlamenter demokrasiyi deneyen ancak başarılı olamayan ve yakın tarihe kadar kitlesel siyasetin etkisi olmadan monarşik bir yapı sergileyen Nepal ile hala hiçbir siyasal partinin olmadığı Brunei Sultanlığı'nda otoriter rejimlerinin devamlılığını sağlayan nadir ülkeler skalasında örnek gösterilebilir (Kalaycıoğlu, 2014: 26). Özetle Latin Amerika'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da birçok askeri darbe sonucu cunta hükümetleri kurulmuş ancak bu kurulan rejimlerin ömürleri kısa sürmesine karşın Mısır ve Suriye gibi Arap ülkelerinde darbeci askeri liderlerin tek parti oluşturma çabalarının başarıya ulaştığı da görülmüştür. Latin Amerika'da darbe sonucu kurulan otoriter rejimler, özellikle Soğuk Savaş sonrası demokratikleşme süreci içine girmiş olmalarına rağmen uzun ömürlü bir yapı sergileyememişlerdir. Venezuela, demokratik bir süreçten sonra özellikle Hugo Chavez döneminde otoriter bir rejim eğilimi göstermiştir. Chavez sonrası ortaya çıkan lider Nicholas Maduro ve dışarıdan desteklenen muhalif lider Juan Guadio politikaları, bu rejimin demokratik ya da otoriter olup olmadığını süreç içerisinde şekillendirecektir (Kalaycıoğlu, 2014: 26).

5. TOTALİTER REJİMLER

Modern devletlerin farklı formlarının gelişmesiyle ortaya çıkan ayırmda, liberal düşünceye en aykırı ve itibarsız rejimin de totaliter rejim(ler) olduğu söylenebilir. Popper (1994), "Açık Toplum ve Düşmanları" adlı iki ciltlik kitabında "totaliter sistemlerin kökenini, Platon'a" kadar derin bir perspektiften incelemiştir. Totalitarizm üzerine yaptığı çalışmalarda Arendt, totaliter düşünceyi, modern çağın ayırıcı kötü bir model tasviri ile "belli bir grup insanı(n) bu dünyada yersiz-yurtsuz" bırakılması şeklinde betimlemiştir (Arendt, 2014: 281-282; Kılıç, 2009: 149-153). Ancak günümüzde "açık" ve "gizli" olarak da tasnif edilen totaliter rejimlerin (Erol, 2020: 110-112) mahiyeti üzerinde önemli bir tasnif sürecini de Linz şekillendirmiştir.

Linz, demokratik rejimlerin ayırt edici özelliklerinde liderler arasında rekabetin önemsendiğini, sivil toplum kuruluşları oluşturma, haber özgürlüğü gibi insan temel hak ve hürriyetlerine ilişkin unsurların öne çıktığını da belirtmektedir (Linz, 2008: 23). Bu bağlamda siyasal tercihlerin özgürce ifade edildiğini, seçimler vasıtasıyla bu tercihlerin iktidar değişimlerine yansıdığını ve siyasal meşruiyetin de sağlandığını işaret etmektedir. Linz'in (2008) "totaliter ve otoriter rejimler" adlı eseri, özellikle demokratik düzen dışında kalan rejim anlayışlarına yönelik tasvirleri ve kavramsal analizleri de literatürde geniş yer bulmaktadır. Ancak Linz, totaliter ve otoriter rejim anlayışı ekseninde diktatörlük kavramını, "geçici olarak olağanüstü dönemlerde olağanüstü yetkilere anayasa uyarınca sahip olmak" (Linz, 2008: 27) nüansı ile dolaylı ve farklı bir şekilde betimlemektedir. Bu nüans, diktatör kavramının "Roma Hukuku'nda" vurgulandığı biçimde yani olağanüstü süreçlerde olağanüstü yetkilere sahip kişi bağlamında değerlendirilmektedir (Eren, 2017). Nitekim Roma Hukuku'na göre diktatörlük; "yasama, yürütme ve yargı güçlerinin bir kişi, organ ya da partide birleşmesine dayalı keyfi bir yönetim sistemi" değildir (Eren, 2017: 167-220). Linz (2008), bir sistemin totaliter bir sistem olarak nitelendirilebilmesi için zorunlu bazı hususların çerçevesini de çizmektedir. Linz'e göre; tek bir ideolojinin ve tek bir partinin varlığı, hesap verilebilirliğin olmaması, iktidarın serbest ve barışçıl şekilde el değiştirmemesi de totaliter sistemlerin en önemli temel özelliklerindedir (Linz, 2008: 35).

Ayrıca totaliter rejimleri anti-demokratik rejimlerden ayıran ve totaliter rejimi öne çıkaran özelliklerden bir diğeri de askeri otoritenin sivil otoriteye bağlılığı ve itaat etmesidir. Linz (2008), rejimi, askeri kitlenin yönetimde baskınlığı söz konusu ise “askeri-bürokratik rejim” olarak adlandırmakta; ancak ordunun yönetimde ciddi bir baskınlığı söz konusu değilse farklı bir rejimin tartışılabilceğini de işaret etmektedir. Bu bağlamda Linz, totaliter rejimi, adeta tek ideoloji ile tek siyasi grup ve tek siyasi menfaat etrafında hedeflenen bir rejim olarak tanımlamaktadır (Linz, 2008: 35-36).

Totaliter sistemler, kendinden önce var olan tüm kurumları da örgütleri ve menfaat gruplarını da tahrip ederek zayıflatmaktadır. Hatta elit iktidar, kendi siyasal yapısını da bu doğrultuda şekillendirmektedir. Mamafih ortaya çıkan sistem de demokratik olmayan diğer sistemlerden farklılık göstermektedir. Örneğin iktidar tekeli monizmde, siyasal plüralizmden ancak kendi içinde yönetici elit siyasal bir plüralizmden bahsetmek de mümkündür. Çünkü bu yapı, kendi içinde çeşitlidir. Ancak bu yapıda, sosyal plüralizm söz konusu değildir. Nazi Almanyası’nda yer alan “SA, SS, DAF (İşçi Cephesi)” gibi aynı düzlemdeki hareketler, Nazi elit kesim içinde tartışmalara sahne olan planlama örgütleri ile diğer aynı eksen üzerinde yer alan tartışmalar da (Goehring dört yıllık planlama örgütü ile Speer’ın Todt örgütü de) bu duruma örnek teşkil etmektedir (Linz, 2008: 37).

Linz’e (2008) göre, totaliter rejimlerin ana kurgusu, monist ancak monolitik olmayan bir iktidar merkezinin varlığına ilişkindir. Monolitik yapılarda iktidar toplanması veya kümelenmesi yekpare olmayabilir. Bu bağlamda paradoksal bir yaklaşımla totaliter rejimlerde, farklı siyasi görüşlerin ve partilerin var olduğu da tartışmalıdır. Çünkü yapı içerisinde kurumsal ve gruplar arası bir çeşitlilik olsa dahi merkezde konumlandıkları liderin ve onun hakemliğine dayalı bir gözetimin varlığı da görülür. Ancak totaliter rejimlerde totalitarist parti örgütü güçlü ise siyasi partinin liderleri arasında ideolojik olmayan bölünmeler ve siyasi tartışmalar da olabilir. Ayrıca lider kültürü ve hakemliği ekseninde, parti liderlerinin birbirleriyle mücadelesi ve görüşlerin ifade edilmesi de mümkündür (Linz, 2008: 38). Totaliter rejimlerin diğer bir özelliği ise “tekeli, özerk ve fikren az çok geliştirilmiş bir ideolojinin” var olmasıdır (Örmeci, 2016). Sabit ideoloji ile yönetici elitlerin kendi içlerinde danışma mekanizması oluşturmaları ve yürütmeleri de aynı zamanda bu elitlerin kendi özgül ağırlıklarının mevcudiyeti de iktidar merkezinin monolitik olmama özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak yine de tekeli bir ideoloji anlayışı, süreç içerisinde olgunlaşmakta ve beslenmektedir. Aynı zamanda bu ideoloji anlayışı, politikaları meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmaktadır. Çünkü bu ideoloji, devlet yapısını ve halkı şekillendirmede etkili olmaktadır. Ayrıca olgusal bağlamda lider kültürü karizması, bu ideoloji çerçevesine oturtulmakta ve meşruiyet de kazanmaktadır. Kült lider, bu ideoloji anlayışını ve meşruiyet kaynaklarını birbiri etrafında şekillendirirken, zıt eylemlerde bulunmadığı sürece varlığını perçinleyerek sürdürmektedir (Linz, 2008: 38). Totalitarizmi netleştirmeye çalışan Linz’e göre, totalitarizmin diğer bir ana özelliği de rejimin halkın siyasi misyon yüklenmesini ve kolektif bağlamda sosyalleşmesini teşvik etmektedir. Çünkü bu sosyal görevlendirmelerle amaçlanan ödüllendirmeler üzerinden halkın aktif bir mobilizasyon sağlaması özendirilmekte ve halka dair öngörülen siyasi aktivasyon da oluşturulmaktadır (Örmeci, 2016).

Linz’in (2008), totaliter rejim yaklaşımına ilişkin terör vurgusu da dikkat çekicidir. Çünkü terörü vurgularken, özellikle şiddet yaygınlığı ve uygulanma biçimi yönünden demokratik olmayan diğer sistemlerden farklılığı üzerinden değerlendirmektedir. “Rejimin muhaliflerine hatta potansiyel muhaliflerine karşı kullanılan terörden çok, özellikle elit içinde başvurulan terör” yaklaşımı ile birlikte hareket sergilendiğini ancak tehlikeli görülenlerin elimine edildiğini de belirtmektedir. Totaliter rejimin meşruiyet kaynağı ideolojidir. Bu ideolojiler uğrunda uygulanan şiddet de bu sebeple ahlaki temellere dayandırılır. Otoriter rejimlerde faili meçhuller yaygınken, muhaliflere faili meçhul vakalar ile mesaj verilir. Totaliter sistemlerde ise yargılamalar, mahkûmiyet kararlarını takiben infazlarla gerçekleştirilir. Böylece şiddetin ahlaki açıdan da meşrulaştırıldığı görülür. Linz perspektifine göre totaliter sistemlerdeki zor kullanımı, terörize faaliyetler için şu şekilde bir şiddet skalası içinde sıralanmaktadır:

- “Benzersiz yayılma ile belirli eylemlerden kaynaklanan suçları soruşturmadan sosyal gruplara karşı güç kullanmak” böylece “hüküm verilirken hukuki işlemlerin, adli formalitelerin ve her türlü savunmanın tezahürlerini dikkate almamak”
- “Ahlaki haklılığa olan inanç ve çoğu zaman terörü çevreleyen aleniyet” olmasına rağmen “terörün elit mensuplarına da teşmil edilmesi ve sanığın suçla ilgili olmayan aile üyelerinin de teröre maruz kalmaları”
- “Sanığın eylemlerinden çok kastının veya sosyal özelliklerinin ön plana çıkarılması” ve böylece “terörde gayri resmi unsurlardan çok devlet ve/veya parti örgütlerinin kullanılması”

- “Rejimin iktidara gelmesinden sonra terörün devam etmesi hatta bazen yoğunlaşması” ve “silahlı kuvvet liderlerinin baskı politikalarına maruz kalmaları” (Linz, 2008: 74; Aydın, 2008: 5; Yıldız, 2019: 22).

Linz’in (2008) totaliter sistemlerin dışa vurumları ile ilgili açıklamaları da totaliter sistemler hakkında analiz yapmaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Nitekim “Mao komünist yönetiminin ilk beş yılında sekiz yüz bin halk düşmanını öldürdük” söylemi de “Naziler’in Yahudi, Çingene, engelli katliamları da bu sıraladığımız şiddet skalasına örnek olarak gösterilmektedir (Linz, 2008: 77-78; Aydın, 2008: 5).

Totaliter rejimlerin özelliklerini benzer bir şekilde Friedrich (1968) de yorumlamaktadır. Totaliter sistemlerde ideolojiye kendini adanmış ve çoğunlukla tek kişi hâkimiyetindeki tek partinin varlığından bahsetmektedir. Friedrich’e (1968) göre, bu ortamda kitle iletişim araçları kontrol altına alınmış ve beraberinde muntazam bir gizli polis teşkilatı da mevcuttur. Ayrıca silah, ekonomi ve her türlü örgütlenme de totaliter sistem tarafından kontrol altındadır (Friedrich, 1968: 54; Stewart Gülmez, 2013: 31; Yılmaz, 2019: 4).

Totaliter sistemlerde tek parti rejimi uygulaması mevcut olmakla birlikte; siyasi hayatı tek başına domine eden tek parti, halkın rejime katılımını da önemsemektedir. İktidar olmadan önce bu tek partinin aktif yapısında lider kültü, tam anlamıyla oturmamıştır. Lider kültürüne istinaden Linz (2008), Bolşevik İhtilali’nin önemli aktörlerinden “Lev Troçki’nin” bu tek partili yapılarıdaki değişim sentezi üzerinde de durmaktadır. Troçki doğrultusunda partinin yerine iktidardan sonra parti örgütünün, parti örgütü yerine merkezi komitenin ve nihayetinde merkezi komitenin yerine de diktatörün geçeceği şeklindeki sentezi, analitik bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Öyle ki Almanya, İtalya ve Rusya’da yaşanan siyasi gelişmeler de bu sentezi/analizi tarihsel olarak desteklemektedir (Linz, 2008: 59). Totaliter ideoloji ekseninde olan siyasi bir parti, iktidara geldikten sonra yavaş yavaş devlete hâkim olmakta; akabinde parti üyelerini bürokrasiye yerleştirerek totaliter yapısını da teşekkül ettirmektedir. Liderlerin veya liderin ön plana çıkması devam etmekte; ancak devlete hâkim olan parti de kendini denetleyebilecek ayrı bir parti örgütü ile birlikte rejimin devamlılığını sağlamaktadır. Bu stratejik tutum, devlet politikalarını yönlendirme aynı zamanda devleti yönetebilme gücü potansiyeli açısından da önemlidir.

Totaliter rejimlerde tek parti anlayışı esas olmakla birlikte gelişmiş ve yoğun bir bürokrasinin olması, zihinsel manipülasyona dönüşmüş ve halkın parti ekseninde siyasal hayata katılımını da teşvik etmeye odaklanmıştır. Öyle ki Almanya Nasyonal Sosyalist Parti üyeleri ve Çin’de aynı şekilde üyelerin bir kısmının partide maaşlı çalışan olarak varlıklarını bir devlet gibi yürütmeleri, devletleşme hedeflerine kanıt olarak görülmekte; ayrıca parti hiyerarşisi ve bürokrasisi de bu durumu desteklemektedir (Linz, 2008: 55).

Linz (2008), totaliter rejimlerde tek partinin baş aktör ve bir araç olduğunu da iddia etmektedir. Hatta Linz, Hitler’in “Kavgam” adlı eserinde yer alan parti dogmalarının, toplumunun da devletin de ilkeleri haline gelinceye kadar bu dogmaların bir parti hüviyetinde kalacağı sözlerine atıfta bulunarak, aktör ve araç özelliğini de vurgulamaktadır (Linz, 2008: 51-53). İdeolojinin sarsılmaz bir nitelikte varlığı, devletin ilkeleri haline gelmesi ve partinin halkın siyasi mobilizasyonuna bağlı olarak farklı bir yapıya kavuşacağı da Linz’in (2008) çıkarımları içinde yer almaktadır. Hitler Almanya’sındaki var olan siyasi oluşum, adeta kendisini “hareket” olarak tasvir etmiş; aynı şekilde komünist totaliter sistemlerdeki oluşum ise kendisini “öncü” olarak lanse etmiştir. Böylece halkın hem doğal sempatican olması hem de parti üyeliği sağlanarak siyasi mobilizasyon da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Totalitarizmin simgesi haline gelen ancak ideolojik ve totaliter rejim bağlamında önemli tartışmaların odağı olan “İtalyan lider (duce) Benito Mussolini” toplumu bir bütün olarak gördüğünü, bu nedenle toplumu bölebilecek düşünceleri yani “birey” ve “sınıf” kavramlarını ret ettiğini belirtmiştir (Mussolini, 1933). Nitekim toplumun farklı örgütlenmelerini de sendikal sosyalist düşünce içinde uzlaştırmaya çalışmıştır. Mussolini, önce sendikalarla kilise ve meslek örgütlerini sonrasında devlet parti özdeşliğini vurgulayarak, bu uzlaşmayı sosyal yaşamda tesis etmeyi kurgulamıştır. Ancak Linz, Mussolini’nin bu yaklaşımını “faşist rejimin totaliterlikten otoriterliğe evrilmesi” şeklinde açıklamaya çalışmaktadır (Linz, 2008: 88; Aydın, 2008: 4-5). Öyle ki Linz (2008), İtalya’da yaşanan rejimin yani Mussolini İtalya’sının, totaliter bir rejim içinde olmadığı ve tanımlanmaması gerektiği kanaatindedir. Çünkü O’na göre Mussolini İtalya’sında siyasi mobilizasyonun yetersizliği, partinin devlete hâkim olması, partinin kadrolara yerleşme gücünü kaybetmesi ve kadroların devlet emrine giren bir araç haline dönüşmesi gibi sebepler; bu konudaki kanaatine örnek mahiyetindedir. Bu bağlamda Linz, Mussolini İtalya’sının otoriter bir rejim skalası içinde olduğunu da iddia etmektedir (Linz, 2008: 88; Aydın, 2008: 4-5).

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Aydınlanma sonrası yapılan teorik tartışmaların ve pratik gelişmelerin sonucunda tezahür eden modern devletlerin siyasal rejimleri birçok düşünür tarafından demokratik, otoriter ve totaliter olarak tasnif edilmiştir. Demokratik otoriter ve totaliter rejimler olarak tasnif edilen bu siyasal formüller aynı zamanda ne türlü kriterlere sahip olmaları gerektiği hususunda da önemli tartışmalar oluşturmuştur. Bu bakımdan zengin bir literatür gelişmiştir.

Düşünürler “nasıl bir demokrasi” sorusunu tartışırken aynı zamanda demokratik yapının güçler dengesinin nasıl teşekkül edeceğini de analiz etmişlerdir. Demokratik rejimlerde başkanlık, yarı başkanlık, parlamenter gibi şekillerle algoritmik çeşitlilik oluşturulmuştur. Ayrıca modern devletin özellikle liberaller tarafından istenmeyen totaliter örnekleri, pejoratif bir dille eleştirilere tabi tutularak belirli pratikler üzerinden tasniflere tabi tutulmuştur. Özellikle totaliter rejimlerin demokrasi öncesi bazen de demokrasi sonrası otoriter sistemlere devriminin konjonktürel permütasyonları üzerinde durulmuştur. Bu tasnifler aynı zamanda bir uyarı olarak, toplumların demokratik süreçlerini kontrol etmeyi ve demokraside istikrar ile devamlılığın önemini ön plana çıkaran anlatıları içermektedir.

Aydınlanma ve sonrasında demokrasi ile ilgili kuramsal bağlamda çeşitli analizler devam etmiş; bununla beraber yasama, yürütme ve yargının işlevsel konumu ile ilgili modellerde tartışmalara dâhil olmuştur. Bu bağlamda başkanlık ve yarı başkanlık sistemi, öncelikle ABD ve Fransa üzerinden esas alınarak çeşitlendirilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı güçleri ile ilgili teorik tasnifler, pratikte önemli bir biçimde çeşitlilik kazanmıştır. Öyle ki bazı rejimlerin farklı ülkelerde aynı adla anılmasına rağmen uygulamada bu rejimlerin ülkeler arasında farklı pratikler oluşturduğu da görülmüştür.

Otoriter ve totaliter sistemler arasındaki ayrımlar birbirinden farklı olmakla beraber bu kavramların aynı zamanda liberal tercihler açısından siyasal değersizliği vurgulanmıştır. Bu analizin tarihsel deneyimler içerdiğini de belirtmek gerekir. Nitekim modern devletlerin teşekküllerinde farklı modüllerin varlığından bahsetmek mümkündür. Özellikle modern devlet modülü için kötü bir deneyim olan Mussolini İtalya’sı, Hitler Almanya’sı ve Sovyet sistemi; liberaller için istenmedik bir durum oluşturmuştur. Bu bağlamda yapılan analizlerde değersizleştirmeler de liberal kriterler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Siyasal rejimler üzerinden yapılan sınıflandırmalar; sadece bilgilendirici değil aynı zamanda hem devlet hem de toplumun içinde bulunduğu devlet politikasının akademik açıdan karşılığın ne olması gerektiği dışına çıkarak, uyarıcı olma niteliğinde metinler şeklinde geliştirilmiştir. Bu bağlamda Linz, Sartori, Duverger, Arendt ve Popper gibi isimler; mevcut modern devletlerde siyasal rejimlerin teşekkülünü analiz eden ve literatüre (aynı zamanda tartışmalara) temel kaynak oluşturan düşünürler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu çalışmada da söz konusu tartışmalar, belirli düşünürler üzerinden anlaşılmaya ve yorumsamacı bir yaklaşımla analiz edilmeye çalışılmıştır. Siyasal rejimlere ilişkin özellikler birçok açıdan düşünürler tarafından bir birine yakın değerlendirmeler içermekle beraber, Linz’in totaliter sistemlerle ilgili analizi de dikkat çekicidir. Linz, Mussolini İtalyası’nı totaliter değil, otoriter bir rejim olarak tasnif etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arendt ve Popper gibi düşünürler; Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği gibi sistemleri totaliter olarak nitelemiş ve genel olarak literatürde bu şekilde kabul edilmiştir.

Bu analizler uyarıcı ve düzenleyici etkiye sahip olmakla beraber demokratik rejimler daha çok teorilerden inkişaf etmiş, totaliter ve otoriter rejimler ise özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası pratiklerden devşirilmiştir. Demokratik rejimlerde güçler dengesinin algoritmik çeşitliliği, sıradan ve olağan bir tasnif görünümündedir. Totaliter ve otoriter rejimlerin tasnifi için aynı tespiti yapmak oldukça zordur. Söz konusu bu rejimler, modernleşmenin toplumlar üzerinden teorik bağlamda oluşturdukları beklentilerini olumsuzlaştıracak “istenmedik deneyimlere” sahip olmuşlardır. Bu deneyimler afişe edilerek “totaliter ve otoriter” kavramları üzerinden tartışmalı ritüeller içeren bir düşünsel alan geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu kavramlar ile ilgili analizler hem nesnellığe ilişkin hem de siyasal rakibini “itibarsızlaştırma” ve “de-humanize” etmeye yönelik olarak da araçsallaştırılma yönünde tartışmaya açık haldedir. Ancak tartışmalar, “daha iyi bir demokrasi tartışmalarını” karartıcı ve önemsizleştirici hale getirmemelidir. Çünkü tasnifsel ve kavramsal yaklaşımlar, siyasal rejimlerde “takdis” edilmiş alanlar da oluşturmuştur. Bu bağlamda siyasal anlamda “daha iyinin” ne olduğu araştırmasının yani siyaset felsefesinin ve teorik tartışmaların öne çıkması gerektiğini, siyaset teorisi üzerinden yapılan tasniflerin ise daha öznel yaklaşımlar içerdiğini de belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Acar, U. (2016). İstikrar sağlama aracı olarak yarı-başkanlık sistemi: Fransa ve Rusya örnekleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(6), 59-82.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin kaynakları 3: Totalitarizm* (1. baskı). (İ. Serin, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Asl Seyyedi, S. (2022). Suudi Arabistan'ın Kafkasya ve Orta Asya'da Vahhabilik politikası. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 89-102. <https://doi.org/10.34189/asyam.6.1.006>
- Aydın, M. A. (2008). Juan J. Linz, totaliter ve otoriter rejimler kitabının incelenmesi. *Academia*. https://www.academia.edu/15329261/Juan_J_Linz_Totaliter_ve_Otoriter_Rejimler_Kitabının_İncelenmesi
- Beceren, E., ve Kalağan, G. (2007). Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi; Türkiye'de uygulanabilirliği tartışmaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 163-181.
- Buran H. (2009). Siyasal rejim sınıflamalarının yeniden gözden geçirilmesi üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 69-97.
- Corbett, J., & Veenendaal, W. (2017). The personalisation of democratic leadership? Evidence from small states. *Social Alternatives*, 36(3), 31-36.
- Çağ, G., ve Eker, S. (2013). Ortadoğu'da Baas rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 57-72.
- Çakmak, D. (2013). Sammy Smooha'nın etnik demokrasi modeli üzerine. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 53-84.
- Çakmak, D. (2014). Oren Yiftachel'in etnokrazi modeli üzerine. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(86), 83-117. <https://doi.org/10.5455/ey.35108>
- Çam, E. (1993). *Devlet sistemleri* (1. baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Çeçen, A. (1977). Siyasal rejimlerin sosyal yapıları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34(1), 88-145. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000914.
- Dinçkol, A. (2004). Siyasal sistem kuramı çerçevesinde kamu yönetimi alt sistemi (kamu yönetimi temel kanunu tasarısı). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3(6), 61-93.
- Duverger, M. (1986). *Siyasal rejimler* (1.baskı). (T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1974).
- Easton, D. (1971). *The political system: An inquiry into the state of political science* (2nd ed.). New York: Alfred A. Knopf.
- Erdem, K., Şencan, H., ve Candan, K. (2014). *Karşılaştırmalı hükümet sistemleri: Yarı-Başkanlık sistemi Fransa, Polonya ve Rusya örnekleri*. Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdoğan M. (2001). *Anayasal demokrasi* (4. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eren, S. (2017). Roma diktatörlüğü. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 167-220.
- Eroğul, C. (1981). *Siyasal düzenlerin sınıflandırılmasına ilişkin birkaç tarihsel örnek ve tartışma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. <https://cemerogul.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/03/siyasal-duzenlerin-siniflandirilmesine-iliskin-birkac-tarihsel-ornek-ve-tartisma.pdf>
- Erol, A. (2020). *Bir deifikasyon öyküsü, modern devlet*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2012). Başkanlık sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 39-60. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.239952>
- Friedrich, C. J. (1968). The changing theory and practice of totalitarianism. *Il Politico*, 33(1), 53-76.
- Gözler, K. (2015). *Anayasa hukukunun genel esasları* (7. baskı). Bursa: Ekin Basımevi.

- Göztepe, E. (2010). Çoğunlukçu demokrasi anlayışına karşı çoğulcu demokrasi modelleri: Normatif düzenleme olanakları ve bunun sınırlılığı üzerine bazı düşünceler. E. Göztepe (Ed.), *Çoğulcu demokrasi-çoğunlukçu demokrasi ikilemi ve insan hakları* (1. baskı, s. 130-173) içinde. Ankara: TBB Yayını.
- Gözübüyük, Ş. (2006). *Anayasa hukuku* (14. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güçyetmez, M. (2017). Karşılaştırmalı demokrasi modelleri ve hükümet sistemleriyle ilişkisi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 479-496.
- Güzel Polat, E. (2010). *Anayasal vatandaşlık* (Tez No. 302735) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Işık, Ö. (2017). *Arjantin'de başkanlık sistemi uygulamasının Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmaları bağlamında değerlendirilmesi* (Tez No. 475745) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- İba Ş. (2008). *Anayasa hukuku ve siyasal kurumlar* (2. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kahraman, M. (2013). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemlerinin Türkiye'de uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457.
- Kalaycıoğlu, E. (2014). Karşılaştırmalı siyaset: Giriş. E. Kalaycıoğlu ve D. Kağncıoğlu (Eds.), *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (3. baskı, s. 3-37) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kama, S. (2016). Parlamenter hükümet sistemi olarak "Westminster Modeli" Britanya örneği üzerine bir deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 161-201.
- Keohane, R. O., ve Nye, J. (2015). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 79-104. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463029>
- Kılıç, Y. (2009). Hannah Arendt'te "yurtsuzluk" fenomeni. *Kaygı Dergisi*, (12), 147-158.
- Kilim, E. E. (2010). Devletçiliğin neo'su: Etkin devlet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 4(8), 55-74.
- Kuzu, B. (2011). *Her yönü ile başkanlık sistemi* (6. baskı). İstanbul: BKY Yayınları.
- Lijphart A. (1995). *Çağdaş demokrasiler, yirmibir ülkede çoğunlukçu ve oydışmacı yönetim örüntüleri*. (E. Özbudun ve E. Onulduran, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1984).
- Linz J. J. (2008). *Totaliter ve otoriter rejimler*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1975).
- Linz, J. J. (1964). An authoritarian regime: Spain. In E. Allardt & Y. Littunen (Eds.), *Cleavages, ideologies, and party systems: Contributions to comparative political sociology* (pp. 291-341). Helsinki: The Academic Bookstore. https://www.academia.edu/39203506/I_B_33_An_Authoritarian_Regime_The_Case_of_Spain
- Mussolini, B. (1933). The political and social doctrine of fascism. *The Political Quarterly*, 4(3), 341-356. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1933.tb02289.x>
- Örmeci, O. (2016, Kasım 16). Juan Linz'den totaliter ve otoriter rejimler. *Uluslararası Politika Akademisi*. <https://politikaakademisi.org/2016/11/16/juan-linzden-totaliter-ve-otoriter-rejimler/>
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal sistemler* (4. baskı). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter rejimler, seçimsel demokrasiler ve Türkiye* (2. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Popper, K. (1994). *Açık toplum ve düşmanları-cilt 1: Platon* (3. baskı). (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1945).
- Retornaz Aksoy, E. (2014). Oydışmacı kurumsallaşmış rejimler: İsviçre. E. Kalaycıoğlu ve D. Kağncıoğlu (Eds.), *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (3. baskı, s. 125-143) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sarıpek, D. B. (2017). Bürokratik otoriter rejimlerde sosyal politikanın gelişimi ve atfedilen roller. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(3), 67-87.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı anayasa mühendisliği*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).

- Schlumberger, O. (2017). Authoritarian regimes. *Oxford Handbook Topics in Politics* (Online ed., Oxford Academic, 6 Aug. 2015). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.18>
- Schlumberger, O., & Schedler, T. (2020). Authoritarianisms and authoritarianization. In D. Berg-Schlosser, B. Badie, & L. Morlino (Eds.), *The SAGE handbook of political science* (Vol. 2, pp. 712-729). SAGE Publications Ltd.
- Stewart Gülmez, T. (2013). Totalitarizmin kavramsal incelemesi ve Arendt ile Popper'in totalitarizm anlayışları. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 27-43.
- Türe, İ. (2016). Başkanlık sisteminde yürütme organının gücü: ABD, Arjantin ve Brezilya. *Researcher: Social Science Studies*, 4(7), 54-73. <https://doi.org/10.18301/rss.52>
- Uluşahin N. (1999). *Anayasal bir tercih olarak başkanlık sistemi* (1. baskı). Ankara: Yetkin Yayınları
- Uygun, O. (2013). *Kamu hukuku incelemeleri* (2. baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Yazıcı, S. (2002). *Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri: Türkiye için bir değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, E. (2019). *Kamu güvenliğinin sağlanmasında özgürlük-otorite dengesi ve devletin rolü* (Tez No.550109) [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, G. (2014). Osmanlı yönetiminin oryantalist inşası. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 4(7), 54-81.
- Yılmaz, S. (2019, Eylül 4). Otoriter & totaliter rejimler... *Anka Enstitüsü*. <http://ankaenstitusu.com/otoriter-totaliter-rejimler/>